

Милица Мркоњић
Невенка Марковић
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски
факултет, Мастерске студије Српске
филологије: Српског језика и
књижевности)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'367
DOI 10.19090/prj.2023.54.157-171
Примљен: 8. 8. 2023.
Прихваћен: 23. 9. 2023.

УПОТРЕБА И ПРЕФЕРЕНЦИЈА ГРАМАТИЧКЕ И СЕМАНТИЧКЕ КОНГРУЕНЦИЈЕ КОД ПАУКАЛНИХ СИНТАГМИ¹

У овом раду испитивали смо употребу и преференцију граматичке и семантичке конгруенције код паукалних синтагми на узорку испитаника из Бијељине и непосредне околине. Из овог рада су изостављени испитаници који нису с овог географског простора, као и они чији матерњи језик није српски. Поред ових, остали социодемографски фактори на које смо се ослањали били су: пол, старост, степен образовања и тип средине у којој испитаник живи. За потребе истраживања сачињен је упитник који се састојао из два дијела: први дио с питањима отвореног типа који је захтијевао одговор испитаника и други са скалама процјене. У првом дијелу се нашло 12 реченица које је требало допунити, док се други дио састојао из 24 позитивно оријентисане тврдње: 12 везаних за граматичку конгруенцију и 12 њихових парова везаних за семантичку конгруенцију. Упитник је дистрибуиран онлајн и попунило га је 60 испитаника. Наши резултати указују на то да позитивнији став испитаници имају према граматичкој конгруенцији, те да се за исту опредјељују, док се према семантичкој јавља неутралан или негативан став.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: социолингвистика, паукалне синтагме, граматичка конгруенција, семантичка конгруенција, ставови.

¹ Овај рад урађен је под менторством проф. др Наташе Киш, настао је на основу истраживања спроведеног ради израде семинарског рада из предмета *Опита лингвистика 1: Појмовник и систематизација* на основним студијама групе Српска филологија: српски језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

1. Увод

Једно од основних категоријалних обиљежја именица јесте категорија броја. У српском језику именице осим два основна броја, једнине и множине, имају и малу нумеричку множину или паукал. „То су облици множине који се употребљавају у конструкцији именице с неким бројем” (Пипер – Клајн 2013: 59). У синтагмама с бројевима *два*, *т̄ри*, *чет̄ири* и *оба*, као и с вишечланим бројевима који се завршавају на *два*, *т̄ри* и *чет̄ири*, именица има облик паукала. У примјерима *два/т̄ри/чет̄ири/оба човјека*, *два/т̄ри/чет̄ири/оба писма*, именице мушког и средњег рода имају облик једнак генитиву једнине. Овај облик је по поријеклу стара двојина (дуал), тј. некада је означавао два појма и представља варијанту „номинатива, акузатива и вокатива множине именица мушког и средњег рода, која се употребљава кад уз именицу стоји број два, оба, три или четири (зато се још каже да је то комбинаторна варијанта, условљена комбиновањем с бројем)” (Станојчић – Поповић 1992: 261) У табели 1 приказан је однос основне и паукалне варијанте номинатива и акузатива множине.

Табела 1: Паукалне синтагме ²

Падежи множине	m i n	f
NOM, VOC	људи, писма, али: два човјека, писма	(двје) књиге, ствари
GEN	(двају) људи, писама	(двју) књига, ствари
DAT, INST, LOC	(двама) људима, писмима	(двјема) књигама, стварима
ACC	људе, писма, али: два човјека, писма	(двје) књиге, ствари

Видимо да су бројеви *два*, *оба*, *т̄ри* и *чет̄ири* по граматичким особинама придјевске ријечи, које конгруирају с именицом уз коју стоје, и важно је напоменути да *два* и *оба* конгруирају у роду и падежу, а *т̄ри* и *чет̄ири* само у падежу, јер не разликују род. „Бројеви два, оба, обадва, три и четири су, дакле, конгруентни атрибути именице и то са функцијом паукалног

² Табела је преузета из Станојчић – Поповић (1992: 261).

атрибута” (Станојчић – Поповић 1992: 262). Предикат се, стога, уз дате синтагме јавља у облику множине (*два човјека ијевају*), а радни придјеви, такође, у облику паукала или пак множине, те на дјелу имамо или граматичку (*два човјека су ијевала*) или семантичку конгруенцију (*два човјека су ијевали*) (Ајдановић 2022: 92).

У савременом српском језику паукалне синтагме се често употребљавају као непромјенљиве ријечи, односно све рјеђе се мијењају по падежима, нарочито кад су употријебљене са приједлозима (*од два ијсма, за три ијсма, о четири ијсма* и сл.), што се односи и на синтагме с именицама женског рода: *од двије ијсме, за три ијсме, о четири ијсме*. Стога се и такве синтагме сматрају паукалним синтагмама иако именице женског рода немају посебан облик за паукал (Станојчић – Поповић 1992: 262).

1.1. Циљ истраживања

Основни задатак овог истраживања јесте да се укаже на тенденције у употреби паукалних синтагми, тачније, да ли се говорници српског језика радије одређују за употребу паукалних синтагми конституисаних према граматичкој или према семантичкој конгруенцији њихових елемената. Осим морфосинтаксичог аспекта, истраживање има и социолингвистички аспект будући да нам је циљ био да утврдимо ставове говорника према двама типовима конгруенције, као и да ли одређивање за одређени тип конгруенције у паукалним синтагмама зависи од различитих социодемографских параметара. Како наводи Ранко Бугарски, „појам ставова према језику не односи се на мишљења која се изграђују у оквиру науке о језику, него на незваничне, популарне реакције на језичке појаве које постоје у језичким заједницама”³ (Бугарски 2003: 96). Како нам је намјера била да испитамо само тенденције у употреби ових синтагми, истраживање је ограничено на територију Бијељине и непосредне околине и релативно мали број испитаника.

³ Детаљније о основним карактеристикама и типовима ставова према језику в. у Бугарски (1986) и Vlahović (1997).

1.2. Методологија истраживања

За потребе овог истраживања направљен је анониман упитник у Гугл упитницима (Google Forms), који се састојао од кратког упутства и три дијела, од којих је први дио био намијењен за прикупљање социодемографских података испитаника, а друга два дијела су се састојала из 36 стимулуса и четири контролне реченице. Реченице су биле дате насумичним редослиједом. Упитник је дистрибуиран онлајн. Како смо сматрали да писмо којим је упитник написан у овом конкретном истраживању није релевантан фактор, упитник је у цјелости био написан латиницом. На почетку се налазило упутство у којем је објашњено шта је задатак испитаника и прије сваког дијела налазило се кратко упутство гдје је испитанику објашњено шта је његов задатак у том одређеном дијелу.

У првом дијелу упитника тражени су основни социодемографски подаци о испитанику – пол, старост, степен образовања, тип средине у којој испитаник живи, држава и мјесто становања и да ли је испитанику српски матерњи језик. У обзир су узети само они испитаници који су из Републике Српске, односно концизније, из Бијељине и/или непосредне близине, и само они испитаници којима је српски матерњи језик.

Други дио упитника подразумевао је да испитаници допуне реченицу одговарајућим обликом глагола датог у загради, док је трећи представљао скалу процјене. Испитаницима су у трећем дијелу биле понуђене реченице с паукалним синтагмама, а њихов задатак је био да на скали од 1 (у потпуности неприхватљиво) до 7 (у потпуности прихватљиво) оцијене колико су према њиховом језичком осјећају дате реченице тачне. Структура свих реченица била је иста, тј. све реченице су имале форму субјекат + предикат + детерминатор:

Два гјечака су оӣишли найо̄ље.

Два гјечака су оӣишла найо̄ље.

Субјекат је у реченицама био паукална синтагма. Она може садржати атрибуте *два*, *т̄ри*, *чет̄ири*, *оба* и *обагва*, с тим што *обагва* није укључено у ово истраживање будући да се често сматра неправилним или стилски непожељним (Ајдановић 2022: 89), што би у другом дијелу упитника испитанике могло навести да реченицу процијене као неприхватљиву без обзира на конгруенцију. Што се тиче самих именица, оне су морале да буду у мушком роду множине и да именују само живе агенсе (људе, али не и биљке или животиње).

На самом почетку детаљније ћемо представити структуру другог и трећег дијела упитника.

У другом дијелу испитаницима је дато 12 реченица и двије контролне реченице с понуђеним глаголом у загради на крају реченице, који је био дат у инфинитиву. Задатак испитаника био је да у контексту реченице на празно мјесто ставе глагол у перфекту тако да се по њима слаже с паукалима мушког рода у контексту задате реченице. Реченице су биле дате насумичним редослиједом. Следи примјер једне понуђене реченице:

Оба радника су _____ на њоџао. (закаснийџи)

Осим ових 12 реченица, у другом дијелу упитника нашле су се и двије контролне реченице – оне реченице у којима глагол недвосмислено конгруира у само једном роду, а које су структурно одговарале осталим реченицама. На тај начин се провјеравала пажња испитаника, као у примјеру:

Сџуденџи су _____ до касно у ноћ. (учџиџи)

Испитаници који нису тачно одговорили на контролна питања, нису узети у обзир за даљу анализу података.

Трећи дио упитника састојао се од 24 стимулуса, поред којих је било и двије контролне реченице. Задатак испитаника био је да на скали од 1 до 7 оцијене прихватљивост сваке реченице (1 – у потпуности неприхватљиво, 7 – у потпуности прихватљиво). Испитаницима је скренута пажња да не постоје тачни и нетачни одговори, те да одговарају у складу с личним језичким нахођењем.

Испитаницима је овдје дато 24 стимулуса, тј. по 12 стимулуса у обје своје варијанте с различитим конгруенцијама. Примјер једног пара:

Чеџири ученика су џлумили у школској џредсџави. (скала од 1 до 7)

Чеџири ученика су џлумила у школској џредсџави. (скала од 1 до 7)

Двије контролне реченице биле су неграматичне, те се код њих очекивала оцјена 1. Ове реченице биле су састављене по сличном принципу како би се утврдила концентрисаност испитаника. Као и за претходни дио, испитаници чији одговори на контролна питања нису били прихватљиви, нису узети у обзир приликом анализе. Примјер једне контролне реченице:

Конобари су услужиле 280 џосџију џџе вечери. (очекује се оцјена 1)

Сва питања у упитнику била су обавезна, с тим што су нам држава и мјесто рођења били потребни само како бисмо могли да одредимо тачан узорак на којем ћемо вршити анализу будући да је фокус истраживања становништво града Бијељине у Републици Српској и непосредне околине. Исто важи и за питање матерњег језика с обзиром на то да смо овом приликом вршили истраживање само на узорку људи чији је матерњи језик српски. Сва питања су била рандомизирана односно насумично распоређена. На крају упитника налазила се захвалница на учешћу.

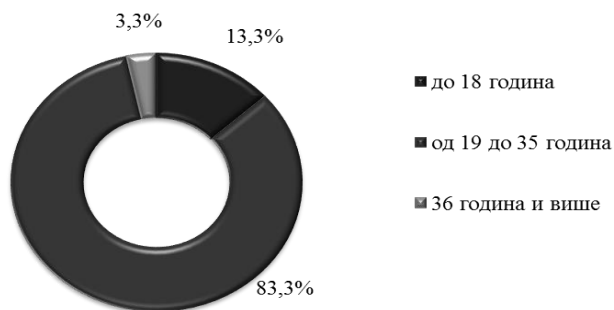
1.3. Испитаници

Упитник је био свима доступан будући да је дистрибуиран путем друштвених мрежа, али се даљим филтрирањем добијених података може рећи да је циљна група била становништво града Бијељине (РС, БиХ) као и непосредне околине, што подразумева сва ближа урбана и рурална мјеста до 50 км удаљености, због чега су прихваћени и одговори испитаника из дистрикта Брчко.

Упитник је попунило 98 испитаника. Испитаници којима матерњи језик није српски, као и испитаници који не припадају овим одређеним географским границама, искључени су из даље анализе. Испитаника који су дали погрешне одговоре на контролна питања није било. Након анализе података, број испитаника који је ушао у коначну обраду података износио је 60, од чега је 22 (36,7%) било мушког пола, а 38 (63,3%) женског. Што се типа средине тиче, 45 (75%) испитаника означило је да живи у урбаној, 7 (11,7%) у руралној и 8 (13,3%) у мјешовитој средини.

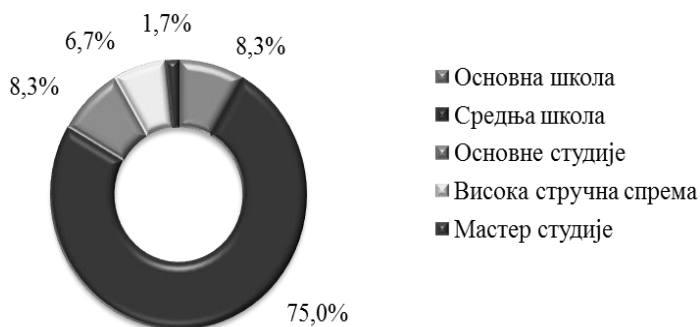
Испитаници су приликом анализе били подијељени на три старосне групе: I група (до 18 година), II група (19–35 година) и III група (36 и више година). Друге групе је било највише – чак 50, док је из прве групе било 8, а из треће свега 2 испитаника.

График 1. Старосна структура испитаника

Када је ријеч о стручној спреми, односно о степену образовања, постојало је пет група: у групи испитаника са завршеном основном школом било је 5 испитаника, у групи оних са завршеном средњом школом било је 45 испитаника, оних са завршеним основним студијама на факултету 5, с високом стручном спремом 4 и само једна особа са завршеним мастер студијама.

График 2. Степен образовања испитаника

Ради лакше генералне прегледности категоричких варијабли, оне ће на крају рада бити дате табеларно. Подаци о полу и типу средине у којој испитаници живе овом приликом нису графички представљени.

1.4. Нацрт

У истраживању је коришћен факторијални нацрт, при чему зависну нумеричку варијаблу представљају скорови на скалама процјене, а независну категоричку варијаблу социодемографски фактори који су узети у обзир приликом анализе – пол и старост.

Фактор пола био је подијељен на два нивоа: мушки и женски. Фактор старости био је подијељен на три нивоа: до 18 година, између 18 и 35 година и од 36 година. Фактор степена образовања имао је пет нивоа: основна школа, средња школа, висока стручна спрема, основне студије, мастер студије и докторске студије, с тим што није било испитаника који имају завршен докторат. Фактор типа средине био је подијељен на три нивоа: урбана, рурална и мјешовита. Због непостојања нормалне расподеле, осим прва два, остали социодемографски фактори овдје нису узети у обзир.

2. Анализа

Анализа података вршена је дјелимично у SPSS-у (Morgan – Leech – Gloeckner – Barrett 2011), док је остатак рађен мануелно, односно методом пребројавања и извлачења процената. Прецизније, први дио упитника анализиран је ручно, док је дио који се односи на ставове обрађен статистички. ShapiroWilk-ов⁴ тест је показао да за сваки ниво категоричке варијабле (пол и старост) није постојала нормална расподела, те се приступило анализи непараметријским тестовима: MannWhitney-ев U тест да би се провјерила статистичка значајност пола испитаника као фактора,⁵ те KruskalWallis-ов H тест за провјеру статистичке значајности осталих социодемографских фактора,⁶ односно у овом случају, само фактора старости.

⁴ Shapiro-Wilk-ов тест испитује да ли је варијабла нормално расподијељена у некој популацији.

⁵ Mann-Whitney-ев U тест се користи за поређење разлика између двије независне групе када зависна варијабла може бити ординална или континуирана, али није нормално расподијељена.

⁶ Kruskal-Wallis-ов H тест је непараметријски тест који се може користити како би се утврдило да ли постоје статистички значајне разлике између двије групе

2.1. Резултати истраживања

Дрући дио уџивника. Када је у питању други дио упитника, он се односио на конкретно означавање преференције граматичке, односно семантичке конгруенције, гдје се од испитаника тражило да попуне празно мјесто у реченици глаголом у перфекту. Анализа овог дијела рађена је ручно. Након прегледања свих одговора и елиминисања оних који не испуњавају критеријуме за улазак у даљу анализу, пребројано је колико испитаника је употребило глагол тако да одговара граматичкој конгруенцији (у том случају радни глаголски придјев се завршава наставком -а), а колико семантичкој (радни глаголски придјев се завршава наставком -и).

Приликом анализе уочено је да се у свим примјерима већи број испитаника одлучује за граматичку конгруенцију и однос одговора је у просјеку 50 : 10. Дакле, у просјеку се само 10 испитаника одлучило за семантичку конгруенцију предиката када су у питању паукалне синтагме мушког рода. Оно што бисмо напоменули јесте да се код већине испитаника уочава досљедност – они испитаници који су се на почетку одлучили за један облик, не мијењају га до краја другог дијела упитника.

Трећи дио уџивника. Приликом анализе тврдњи из трећег сегмента упитника, најприје су пребројане добијене оцјене степена прихватљивости. Како смо већ навели, у овом дијелу требало је да испитаници изразе свој став према понуђеним реченицама, према сопственом нахођењу. Оцјеном 1 би означили да се уопште не слажу, односно да им тако написана реченица „не звучи добро”, док је оцјена 7 означавала потпуно слагање, односно да им таква реченица „звучи добро”. Када су у питању реченице које се односе на граматичку конгруенцију, испитаници су најчешће имали позитиван став и давали су оцјену 7, док је случај био супротан с реченицама које су се односиле на семантичку конгруенцију, односно оне су им у највећем броју случајева звучале неприродно и давали су најнижу оцјену 1. Када је у питању семантичка конгруенција, много више испитаника давало је средњу оцјену 3 („нисам сигуран/-рна – свеједно ми је”) него што је то био случај с граматичком конгруенцијом. На основу тога закључујемо да испитаници оцењају граматичку конгруенцију као природнију.

или више њих (група) независне промјенљиве на ординалној или континуираној зависној промјенљивој.

График 3. Приказ одабира слагања са тврдњама које се тичу граматичке конгруенције, приказано у процентима

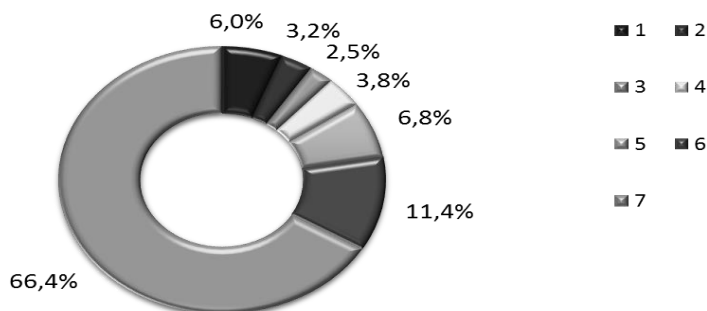
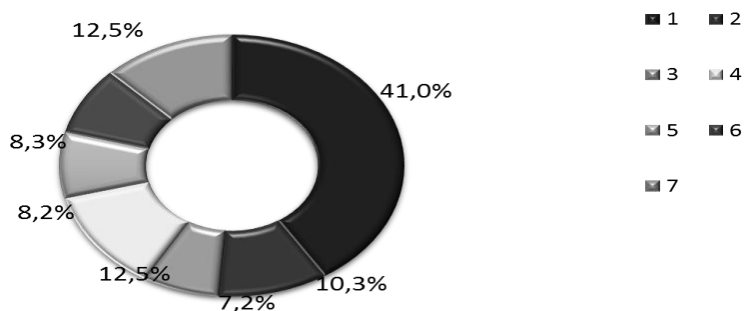

График 4. Приказ одабира слагања са тврдњама које се тичу семантичке конгруенције, приказано у процентима

2.2. Утицај социодемографских фактора на ставове према граматичкој и семантичкој конгруенцији

Пол. Од 24 тврдње/реченице у трећем дијелу упитника, који се односи на ставове, пол испитаника се показао као статистички значајан фактор за све тврдње. Мушки испитаници су имали статистички значајно позитивнији став према тврдњама које се тичу семантичке конгруенције, док су позитивнији став

према тврдњама које се тичу граматичке конгруенције имали женски испитаници. Можемо претпоставити да су мушки испитаници имали другачији став с обзиром на то да је у раду и ријеч о именицама мушког рода, те су повезивали то на личном нивоу, односно како би они можда рекли за себе или друге особе мушког пола. Женама би семантичка конгруенција можда звучала архаичније, те су се зато опредјељивале за граматичку конгруенцију, која им „звучи љепше”. Свакако би било занимљиво спровести слично истраживање у будућности, ослањајући се превасходно на пол испитаника, како би се истражила корелација између овог социодемографског фактора и типа конгруенције. Такође би се у такво истраживање могло укључити и питање да ли постоји нека веза између типа конгруенције и фреквенности којој су два пола изложена таквом говору у реалном свијету, односно да ли се сусрећу с таквим облицима и да ли баш то утиче на њихове ставове и перцепцију о датој теми.

Старосћ. Друга група испитаника (од 19 до 35 година) има најпозитивнији став према граматичкој конгруенцији, док према тврдњама које се тичу семантичке конгруенције махом имају неутралан став. Негативан став према тврдњама које се тичу граматичке конгруенције, имала је трећа група испитаника (преко 36 година), међутим, било је само двоје таквих испитаника, те расподјела и размјера нису уједначене с другом групом. Прва група испитаника (до 18 година) такође је малобројна у односу на другу – било је само 8 испитаника који су припадали овој старосној групи тако да није било могуће извршити равномјерну расподјелу. Ипак, можемо навести да је та група, као и друга, имала најпозитивнији став према тврдњама које се тичу граматичке конгруенције.

3. Закључак

У овом истраживању испитивали смо употребу и преференцију граматичке и семантичке конгруенције код паукалних синтагми на узорку испитаника из града Бијељине и непосредне околине, као и социодемографске факторе који би могли утицати на интензитет ових ставова.

За утврђивање ставова коришћено је експлицитно мјерење у виду упитника са скалама процјене тврдњи које се односе на граматичку, односно семантичку конгруенцију. Када се посматрају ставови тих испитаника, они су знатно позитивнији према тврдњама које се односе на граматичку конгруенцију. Сви ставови према семантичкој конгруенцији оцијењени су или негативно или неутрално, с изузетком испитаника из треће старосне групе, који су те тврдње означили позитивно. Ипак, недовољан број испитаника и неравномијерна расподјела узорка није дозволила да се сви подаци изнесу јер не би дали валидну и реалну слику ситуације, али су ови подаци наведени за факторе пола и старости испитаника иако и код фактора старости подјела није приближна. Када је у питању пол испитаника, закључујемо да су се мушки испитаници одређивали за семантичку конгруенцију, док су се женски испитаници одређивали за граматичку. Код фактора старости, испитаници до 36 година имали су знатно позитивнији став према граматичкој конгруенцији, док су оба пола испитаника преко 36 година имала позитивнији став према семантичкој конгруенцији.

На основу релативно малог узорка уочена је тенденција чешће употребе паукалних синтагми у којима је успостављена граматичка конгруенција односно позитивнији став према граматичкој конгруенцији. Податак да је више испитаника имало неутралан или негативан став према семантичкој конгруенцији него према граматичкој говори у прилог могућности да се овај тип конгруенције дјелимично повлачи из нашег менталног лексикона. Сprovedено истраживање показало је да би овом проблему у будућности требало посветити посебну пажњу. Оваква и слична истраживања требало би провести на знатно већем броју испитаника као и на цјелокупном српском говорном подручју како би се могле континуирано и систематски пратити промјене у савременом српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајџановић, Милан (2022). *Стандардни српски језик 2: Морфологија*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бугарски, Ранко (2003). *Увод у описну лингвистику*. Београд: Чигоја штампа.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1992). *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

*

- Bugarski, Ranko (1986). *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja štampa.
- Morgan, George et al. (2011). *IBM SPSS for introduction statistics. Use and interpretation*. Fourth edition. London: Routledge.
- Vlahović, Nina (1997). Stavovi o jeziku u okviru opštih izučavanja stavova. [*Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*](#). 95: 61–77.

Milica Mrkonjić and Nevenka Marković

USAGE AND PREFERENCE OF GRAMMATICAL AND SEMANTIC CONGRUENCE IN
COMPLEX SYNTACTIC STRUCTURES

Summary

In this research paper, we studied the preference for grammatical and semantic congruence in paucal phrases among Bijeljina respondents. Excluded were non-locals and non-Serbian speakers. Factors considered were: gender, age, education, and living environment. A questionnaire with two parts was used: completion of 12 sentences and rating 24 positively oriented statements (12 for each congruence). 60 online respondents participated. Results show a favorable view of grammatical congruence and less so for semantic congruence.

KEY WORDS: sociolinguistics, paucal phrases, grammatical congruence, semantic congruence, attitudes.

Милица Мркоњић
Одсек за српски језик и књижевност
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Република Србија
milica.mrkonjic1@gmail.com

Невенка Марковић
Одсек за српски језик и књижевност
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Република Србија
nm9102203@gmail.com

Прилог

Табеларни приказ социодемографских фактора

Пол

Мушки	22
Женски	38

Старост

до 18 година	8
од 19 до 35 година	50
36 година и више	2

Тип средине

Урбана (град)	45
Рурална (село)	7
Мјешовита	8

Стручна спрема

Основна школа	5
Средња школа	45
Основне студије	5
Висока стручна спрема	4
Мастерске студије	1

